

Петар Крумов

БУГАРСКИ ХОРОВИ ТОКОМ ПОСЛЕДЊИХ 50 ГОДИНА

ABSTRACT

In comparison with Central and Western Europe, Bulgarian choirs began their development relatively late – in the middle of 19th century. The main reason for this was national, hence cultural oppression of the Ottoman Empire, that lasted for five centuries. Since 1896, when the first choral society had been founded and especially after the Balcan wars, Bulgarian choral music reached high level of development. Despite the unfavourable circumstances from the beginning of the 1990s, artistic level has been preserved.

Key words: Bulgarian choral societies, choral singing, folklore choirs, choirmasters, repertoire, Dobri Hristov.

КОРЕНИ ХОРСКОГ ПЕВАЊА У БУГАРСКОЈ

У поређењу с централном и западном Европом бугарски хорови су почели да се развијају релативно касно – средином 19. века. Основни разлог за то било је национално, а самим тим и духовно угњетавање, које је Отоманско царство пет векова спроводило над Бугарском.

Према сачуваним документима први хорови су били студентски. Оснивани су у школама и црквама у Копривштици и Котели, Русеи, Шумену и Сливену. Певање у овим хоровима било је хомофоно – природан наставак традиције бугарских народних песама источног православног црквеног појања. Вишегласно певање јавило се тек шездесетих година 19. века, нарочито после руско-турског рата од 1877/78, који је завршен трећим оснивањем независне бугарске државе. Један од првих покретача хорског певања у овој области био је Јанко Мустаков из Свиштова. Његов хор је основан 1868, а десетак година касније учествовао је у инаугурацији прве бугарске Велике народне скупштине.

Наредних године хорови су оснивани у Софији (1879), Сливену (1880), Старој Загори (1882), Русеу (1892) итд. Композитор Ангел Букорештлијев основао је прво хорско друштво у Пловдиву 1896. године. Ови хорови су се

састојали од мушкараца и дечјих дисканта. Први хор у коме су учествовале жене основан је у Видину (1894). Током наредних двадесетак година основани су слични хорови у многим местима широм земље. Њихов репертоар није био претерано разноврстан. Изводили су песме и хорове из романтичарских опера, црквену музику руских композитора и свите или аранжмане засноване на темама из бугарског музичког фолклора.

Први покушај да се ови хорови организационо уједине било је оснивање Бугарског музичког савеза 1905. године. Његов идејни творац био је композитор Димитар Хаџигеоргијев. Он је такође био уредник првих специјализованих новина – *Музичких новина* – више од двадесет година. Такође, основао је прву Музичку школу у Бугарској, а након што је она прерасла у Музичку академију, био је њен доживотни ректор, до своје смрти 1932. године.

Најзначајнији међународни догађај у овом периоду био је Фестивал хорова дунавских градова. Иницијативу за његово оснивање покренуо је хор *Седијанка* из Силистре, а први пут је одржан 1910. године.

Први светски рат и претходни ратни сукоби међу балканским државама прекинули су активност бугарских хорова. У наредним мирнодопским годинама, међутим, оживео је подстицај за њихов развој. Ојачали су они који су основани раније, а убрзо су основани и нови хорови. У жару великог штрајка железничара 1919. године основан је први мешовити раднички хор. Мушки хор *Кавал* појавио се на концертној сцени 1927. године, док је његов вечити противник – *Гула* – основан свега две године касније. Развој ових хорова током година био је уско везан за две веома учене особе – Атанаса Маргаритова и Асена Димитрова. Тридесетих година 20. века оснивани су и женски хорови: Учитељски хор из Софије, везан за личности као што су Крум Бојадиџијев и касније Лидија Димитрова и Хор *Христина Морфова*, који су основали обожаваатељи истоимене бугарске оперске певачице. Студентски хор Универзитета у Софији (данашњи Академски хор) основан је 1933. године. Његова светска популарност директно је везана за име Ангела Манолова, једног од најистакнутијих бугарских хоровађа.

У односу на хорове с почетка века, ови хорови су достигли виши ниво хорског певања, зрелије уметничко достигнуће и новији и живописнији репертоар, у коме је доминирала национална музика. За ова достигнућа били су заслужни бугарски музичари. Неки од њих су предложили да се организује нов савез хорова и тако је 1926. године, на иницијативу истакнутог теоретичара музике и композитора Добрија Христова, основан Савез бугарских хорова.

ХОРОВИ, ХОРОВОЋЕ И РЕПЕРТОАР У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

Други светски рат је још једном прекинуо развој хорова. Упркос несташицама и несигурности, управо је крајем овог периода – 1. новембра 1944. године – основан први (и касније највећи), професионални хор у Бугарској – Хор

Радио Софије. Оснивач и хоровођа првих година био је Светослав Обретенов, изузетан мајстор хорске палете и оригиналан композитор. Данас тај исти хор, под именом Бугарски капела хор, с пуно права носи име свог оснивача и још увек је један од главних извођачких инструмената који оживљавају многа нова бугарска музичка дела, као и избор из светских класика. Каснијих година, под вођством Димитра Рускова и нарочито Георгија Робева, Бугарски капела хор био је радо виђен гост на водећим сценама широм света и добијао похвале најистакнутијих музичких стручњака.

Године 1946. основан је још један хор у Софији – Дечји хор *Бодра Смијана*. Његов оснивач и хоровођа био је учитељ Бончо Бочев. Изврстан педагог и јединствена стваралачка личност, успоставио је сопствену организацију и уметничку методологију за рад са децом, које су за кратко време дале оптималне резултате. Његови принципи су проучавани на међународним форумима и конференцијама, док се његова уметничка достигнућа сматрају јединственим. „Они не само да добро певају, већ су на концертима колективна уметничка личност с једним дахом, једном мисли и једним осећањем“, изјавио је одушевљено композитор Дмитриј Кабалевски. Џорџ Френк је написао у америчком часопису *Current Musicology* (*Музикологија данас*): „Нема сумње да на свету не постоји хор налик овом!“

Година 1952. посебно је значајна за развој бугарских хорова. Тада је искусни хоровођа и композитор, професор Георги Димитров, искористивши промену у структури Музичке академије у Софији, успео да започне програм за хоровође (хорско дириговање) у облику петогодишњих студија. Примљени су и први студенти. Наставни програм је обухватао све основне музичке предмете – теорију и историју хорског певања, упознавање с великим бројем музичких дела од Палестрине до модерног доба, као и скоро свакодневну вежбу с хором за обуку. Поред сталних професионалних певача, у овом хору су певали и сами студенти, што је био један од кључних елемената обуке. Посебни часови били су посвећени појединачној настави хорског дириговања и вежбању гласа, док су током последње две године студенти имали обавезу да стажирају као хоровође у најистакнутијим музичким ансамблима у главном граду. Кључни елемент ове обуке била су предавања самог професора: енергичним и живописним језиком преносио је студентима не само знање, већ и згуснуто, богато лично искуство, као и драгоцене савете неопходне за будућу праксу. На овај програм, који је имао савршену структуру, примани су добро припремљени и енергични људи, вољни да покажу своје способности у области хорске музике, не само као хоровође, већ и као организатори. Током прве године свог постојања, класа хоровођа обучила је низ истакнутих личности: Васила Арнаудова, Георгија Робева, Марина Чонева, Стојана Кралева, Христу Недђалкова, Самуила Видаса, Венету Вичеву, Ангела Христова, Кирила Стефанова, Лилију Ђулеву, Емила Јанева и многе друге. Поносан сам и срећан што сам и сâм имао прилику да будем члан ове изванредне класе хоровођа.

Осим што су радили као хороваође, многи међу овим младим стручњацима започели су каријеру и афирмисали се као истраживачи и професори на Музичкој академији и другим бугарским универзитетима. Неки од њих су остали у Софији, други су отишли у унутрашњост, али им је свима била заједничка амбиција да унапреде хорско певање у Бугарској.

Марин Чонев постао је хороваођа мешовитог хора *Морски звуци* у Варни. Кад би неко прелиставао годишњаке најистакнутијих европских хорских такмичења, број њихових награда био би довољно тачан и поуздан показатељ уметничког нивоа овог хора. Марин Чонев је 1967. године дошао на идеју да организује прво Међународно мајско хорско такмичење у Бугарској, а затим успешно предводио свако следеће.

У Бургасу је Стојан Кралев наставио добру традицију хора *Родна песен* основаног још 1910. године. Велики број међународних награда потврђује успешност рада и хороваође и певача. Касније је Кралев основао вокални ансамбл *Мадригал*, још једном доказавши да је изврстан стручњак.

Венета Вичева ради већ годинама у Шумену. Њен хор *Родни звуци* један је од најстаријих у Бугарској – основан давне 1898. године. Вичева је успела да сачува ренесансни дух извођача, одржи традицију и учини овај ансамбл једним од најбољих у Бугарској.

Самуил Видас наставио је да пише историју Радничког хора из Софије (данас хора *Георги Кирков*) и много пута доказао снагу бугарске хорске школе. Евгени Чешмеијев преузео је Поштански хор, који има дугу традицију, и учинио га још успешнијим него што је био. Лилија Ђулева удахнула је нов живот женском хору *Христина Морфова*, а Валентин Бобевски је с хоровима *Гусла* и *Софија* показао изврстан квалитет и снагу мушког певања. Христо Ариштиров допринео је завидном успеху два хора – *Мајаковски* из Софије и Мушког хора из Габрова. Многи други ансамбли изван Софије брзо су се и постојано развили захваљујући својим младим, талентованим и добро припремљеним хороваођама, као што су Крикор Четињан, Златина Делидарева и Никола Липов из Пловдива, Огњен Василев из Хаскова, Петја Павлович из Софије, Варбан Рангелов из Великог Трнова. Списак имена се наставља у недоглед.

Посебно је значајна и широка активност Васила Арнаудова. Још као студент показао је несумњиве музичке способности – брзо и активно размишљање и урођене квалитете вође. Његова каријера, током које је радио као хороваођа, професор и консултант, била је везана за низ личности и хорова. Најупечатљивије су биле његове интерпретације различитих музичких комада са хором *Родина* из Русе и Камерним хором из Софије, који данас носи његово име. Ове интерпретације чувају индивидуалност сваког музичког дела и сваког композитора.

Христо Недјалков је 1960. године основао Дечји хор Бугарског радија. Он није само оснивач овог хора, већ је и његов доживотни хороваођа. И

није само хоровађа – ми га сматрамо прецизним вокалним педагогом, изузетним стручњаком за дечју психологију и, што је подједнако важно, веома добрим вођом. Довољно је истаћи да хор под његовим вођством стално иде на турнеје широм света и да је само у Јапану био 18 пута.

Осим дипломаца Програма за хоровађе, има много других музичких стручњака који подједнако успешно раде на различитим местима. Име Михаила Ангелова везује се за хор *Дунавски звуци* из Русе, име Ивелина Димитрова за *Chamber Cappella Polifoniya* из Софије, а у Добричу име Захарија Медникарова везује се за хор *Добруџански звуци* и Дечји хор. Михаил Милков подједнако успешно ради с Мешовитим хором Бугарског радија и са хором *Кавал*.

Општи преглед концертних активности ових (са изузетцима) аматерских хорова показује да сваки од њих има између 10 и 40 извођења годишње. То су били сусрети с публиком на различитим сценама, у различитим приликама и с репертоарима који су се кретали од кратких песама до дугих сложених дела, као што су кантате Јохана Себастијана Баха (J. S. Bach), дела Хенрија Персла (H. Purcell) и Бенџамина Бритна (B. Britten), реквијами Луиђија Керубинија (Cherubini), Волфганга Амадеуса Моцарта (W. A. Mozart), Ђузепеа Вердија (G. Verdi) и Габријела Фореа (G. Faure); *Стабат матер* Алесандра Скарлатија (A. Scarlatti) и Ђованија Перголезија (G. Pergolesi); *Магнификат* Клаудија Монтевердија (C. Monteverdi); *Годишња доба* и *Стварање света* Јозефа Хајдна (J. Haydn); мисе Моцарта, Франца Шуберта (F. Schubert) и Лудвига ван Бетовена (L. van Beethoven); *Те деум* Антоњина Дворжака (A. Dvořak), *Звона* и *Литургија* Сергеја Рахмањинова, *Сирене* Клода Дебисија (C. Debussy), *Војна миса* Бохуслава Мартинуа (B. Martinu), *Симфонија псалама* Игора Стравинског, *Слике са села* Беле Бартока (B. Bartók) и друга дела Георга Фридриха Хендла (G. F. Haendel), Едуара Лалоа (E. Lalo), Карла Орфа (C. Orff) и других. Тешко је направити обухватан списак свих наслова. Хорски репертоар такође је обухватао многа дела бугарских композитора разних генерација. Важан допринос његовом обогаћењу дао је Фестивал нове бугарске музике, који је организовао Савез бугарских композитора.

Укључивање таквих дела у репертоар бугарских хорова било је могуће само захваљујући сталном чланству великог броја извођача квалитетних гласова, који су довољно добро савладали вокалну технику, као и условима који су омогућавали редовне пробе.

У периоду од почетка шездесетих до краја осамдесетих година 20. века држава је активно помагала хорско певање, развијајући стабилну финансијску основу. Периодичне трибине (републички фестивали) поставиле су темеље хорских такмичења и постали поуздано мерило спремности хорова у сваком тренутку. Бројна сценска извођења, концерти у Бугарској и иностранству, као и учешћа на међународним такмичењима представљала су неопходан додатни фактор који је привлачио многе талентоване извођаче у

хорове и био награда за њихов труд. У основи свега били су таленат и вредан рад хоровођа разних генерација.

Навешћемо неке статистике.

Од 1968. до 1988. године преко 80 бугарских хорова учествовало је на 30 различитих европских такмичења. Од тога, 35 хорова освојило је 120 првих, специјалних и главних награда. Ове награде су освојене у традиционално оштрој конкуренцији у Ланголену и Мидлзбору (Велика Британија), Аресу и Горици (Италија), Цељу (Словенија), Толоси и Канто Негросу (Шпанија), Лимургу, Полхајму, Линденхолхаузену и Лајпцигу (Немачка), Корку (Ирска), Дебрецину (Мађарска), Варни (Бугарска) и многим другим градовима у Аустрији, Белгији, Холандији, Швајцарској, Пољској и Француској. Велике годишње награде Би-Би-Сија и Радио Келна добило је девет бугарских ансамбала.

Још нешто.

Осим Балкантона из Софије, велики део репертоара многих наведених бугарских хорова снимили су и објавили Етерна, Мелодија, Пате Маркони, Филипс, Хармонија мунди, Дека, Кинг рекорд, Колумбија, Теичику, ЕМИ, Краун, Кибатон, Супрафон, Монитор.

ХОРОВИ СА БУГАРСКИМ НАРОДНИМ ПЕВАЧИМА

Пре нешто више од 50 година бугарске хорове је обогатио додатак нове категорије непознате у централној и западној Европи – „народни“, „традиционални“ или „фолклорни“ хорови, тако названи због свог специфичног звука. Извођачи у овим хоровима певају на традиционалан начин који се утемељио кроз векове као реномирана школа. С правом уважавајући вредност овог богатог наслеђа, држава је основала школе у Котелу, Широкој Лаки и Плевену, у циљу очувања ове врсте певања. Касније је основана Музичка академија у Пловдиву са сличним циљем.

Први хор високог уметничког квалитета био је Државни ансамбл за народне песме и игре, који је основао композитор Филип Кутев 1951. године. Касније је основан сличан ансамбл при Радио Софији. Њихов звук и, нарочито, њихов репертоар уско су везани за традицију бугарске народне песме и били предуслов за одушевљени дочек у градовима и селима. Професионални ансамбли за народне песме и игре оснивани су у скоро свим етнографским регионима у земљи са истим циљем. Њихови хорови обликовали су углед новог жанра и својим уметничким квалитетима му обезбедили трајно место у оквиру групе других бугарских хорова. Међу њима је и изванредни ансамбл *Пирин* из Благоевграда, на челу с хоровођом Кирилом Стефановим. Не смемо изоставити ни хорове ансамбала *Тракија* из Пловдива (хоровођа Стефан Мутафчијев), *Добруђа* из Добрича (хоровођа Петар Крумов), *Странђа* из Бургаса (Стефан Чапканов), Северњашког ансамбла из

Плевена (Иван Валев), ансамбала из Смољана, Видина, Варне, Старе Загоре, Замбола, Сливена и друге. Студенти Музичке академије из Пловдива, са хоровођом Василком Спасовом, основали су сопствени фолклорни хор са веома високим степеном стручне обуке. У последњих 10 до 15 година велику популарност је стекао хор *Мистерија бугарских гласова*, са хоровођом Дором Христовом.

Ови и многи други фолклорни хорови радо су виђени на европским и светским сценама. Штавише, траже их продуценти и импресарији; довољно је поменути само једно име – Марсела Селијера из Швајцарске. Уметничкој вредности ових хорова посвећене су стотине страница одушевљених критика. У чланку објављеном у *Њујорк тајмсу* о државном ансамблу Филип Кутев писало је да постоји мит о томе да је Орфеј рођен на територији данашње Бугарске, али да изгледа да то није мит већ чињеница, ако његове кћери још увек могу тако да певају.

КОМПОЗИТОРИ ХОРСКЕ МУЗИКЕ

Професионални бугарски композитори почели су да пишу комаде за хорове крајем 19. века. Панајот Пипков, на пример, написао је студентску песму у част два брата свеца – Ћирила и Методија, творца словенске азбуке. За бугарски народ ова песма се убрзо претворила у другу националну химну и недавно је постала симбол културног јединства европских народа. Хорске песме су писали и Емануил Манолов, Петар Бојацијев, Александар Морфов, Александар Крастев и други. Петар Динев се практично потпуно посветио писању црквеног појања.

Након Првог светског рата хорска литература у Бугарској обогачена је новим делима. Најистакнутији мајстор овог жанра био је Добри Христов. После њега дошла је нова генерација с новим ставовима и уметничким приступом: Петко Стајнов, Панчо Владигеров, Марин Големинов, Љубомир Пипков.

Савез бугарских композитора давао је снажан подстицај стварању нових музичких дела. Већ шездесетих година 20. века Савез је почео да организује премијерна извођења нових музичких дела на годишњим концертима, који су појавом Фестивала нове бугарске музике (1973) претворени у годишњу традицију. Немогуће је навести све наслове свих песама, свита, кантата и ораторијума извођених на Фестивалу. Међу ауторима најчешће се јављају имена Георгија Димитрова, Димитра Сагајева, Светослава Обретенова, Александра Рајчева, Тодора Попова, Димитра Петкова, Александра Танева, Ивелина Димитрова и Александра Попова. У млађе ауторе хорских песама убрајају се Александар Текелијев, Милко Коларов, Филип Павлов, Димитар Констансалијев и други.

Након Филипа Кутева, народне хорске песме су компоновали Христо Тодоров, Стефан Канев, Анастас Наумов, Петер Лиондев, Красимир Кјуркчијски, Николај Стојков, Петар Крумов, Стефан Митафчијев, Иван Валев и

многи други. Нарочито плодан аутор је Николај Кауфман, који успешно ствара и у другим жанровима.

Дечје песме су писали Андреј Дреников, Дора Драганова, Хаигашот Агасијан, Јордан Колев, Красимир Милетков и Силвија Статкова.

Дела ових и многих других аутора никада не би била изведена на сцени без учешћа хорова као што су Бугарски капела хор, Камерни хор из Софије, Дечји хор Бугарског радија, хорова *Христина Морфова*, *Гусла*, *Полифонија*, *Алелуја*, државних ансамбала *Филип Кутев* и *Пирин*, *Мистерије бугарских гласова*, Хора дечака из Софије и других. Различити ансамбли из Сливена, Добрича, Пазарлика, Шумена и Варне такође значајно доприносе великом ауторитету фестивала. Нарочито су импресивна два хора – академски и фолклорни – Музичке академије у Пловдиву. Страни ансамбли са бугарским репертоаром такође се интересују за Фестивал. Два таква ансамбла су већ учествовала на годишњем форуму: *Ustivka* из Данске (2002) и *Cubrica* из Холандије (2006).

Многи новоосновани ансамбли увиђају да на путу ка својој афирмацији морају проћи кроз Фестивал нове бугарске музике. Сигуран сам да ће које колеге у будућности наставити да уживају у интерпетацијама својих нових хорских дела у извођењу хора *Орфејева деца*, хора Универзитета у Софији (хоровођа Венеција Караманова), хорова *Te Deum Adoramus* и *Collegium Musicum* (Теодора Димитрова), *Ave muzika* (Тања Никлева), хора Музичке школе из Котела (Катја Барулова), као и многих других изврских ансамбала.

ЗАКЉУЧАК

Друштвене и економске промене почетком деведесетих година утицале су и на развој бугарских хорова. Неки ансамбли су престали са радом, а неки су смањили број чланова. Смањио се и број концертних извођења, нарочито број учешћа на међународним такмичењима. Хорови траже финансијску помоћ како од јавних организација, тако и од спонзора.

Упркос томе, традиционално висок уметнички ниво професионалних ансамбала је одржан. Аmaterским ансамблима се прикључују нови, углавном млади људи, од којих је већина добро музички поткована и трајно заинтересована за колективни начин музицирања. То је гаранција за успешно извођење најкомпликованијих савремених музичких партитура. Придружују се и нове хоровође, доносећи нове репертоаре и нове идеје. Све већи број жена за диригентским пултом појава је новијег датума. Такође, компонују се и нове песме.

И поред неизвесности културног живота, због ових чињеница сам оптимиста у погледу будућег развоја бугарских хорова.

SUMMARY

In comparison with Central and Western Europe, Bulgarian choirs began their development relatively late – in the middle of 19th century. The main reason for this was national, hence cultural oppression of the Ottoman Empire, that lasted for five centuries. The first Bulgarian choirs were students', organized in schools and churches.

In 1896 the composer Angel Bukoreshtliev founded the first choral society, with rather modest repertoire.

It performed choruses from romantic operas, church music by Russian composers, and suites or arrangements based on Bulgarian folk music.

Stronger associatiton of Bulgarian choirs happend in 1905 when the Bulgarian Musical Union was founded. The initiator was composer Dimitar Hadjigeorgiev, who was editor of the first specialized publication (*The Musical Newspaper*), and founder of the first Musical School in Bulgaria. The most significant international event of this period was the *Festival of the Danube Towns' Choirs*.

After the Balcan wars, Bulgarian choir music continued its development achieving a more serious level. Thus, on initiative of the eminent music theoretician and composer Dobri Hristov, in 1926 the Union of Bulgarian Choirs (later Bulgarian Choirs Union) was established. In 1944 Svetoslav Obretenov founded the first professional choir in Bulgaria (Radio Sofia Choir), while in 1967 Marin Chonev organized the first Bulgarian International May Choir Competition. A little more than 50 years ago Bulgarian choirs were enriched with new category – unknown to Central and Western Europe – “folklore” choirs. The first choir of high artistic quality was the State Ensemble for Folk Songs and Dances, founded in 1951 by prominent Bulgarian composer Filip Kutev.

From the beginning of the 1990's, the social and economic changes made influence on the development of Bulgarian choirs. Some ensembles have reduced or ended their activities. In spite of that, the traditionally high artistic level of professional choirs has been preserved.